

ІСТОРІЯ ХРЕЩЕННЯ РУСІ В ІНТЕРПРЕТАЦІЯХ ПИСЬМЕННИКІВ XI-XVIII СТ.

Статтю присвячено літописним оповідам про хрещення Русі. До аналізу залучено міфи та легенди про подорож на Русь апостола Андрія, хрещення Ольги, прийняття християнства князем Володимиром і хрещення киян у літературі часів Київської Русі, польській історіографії XV-XVI ст., українській бароковій прозі та історичній драмі XVIII ст. Акцентовано прояви літописної традиції старокиївського періоду в українській літературі XVI-XVIII ст.

Ключові слова: літературна історія, літературна інтерпретація, агіографія, барокові риси, літописний канон, легенда.

Стаття посвящена летописным сказаниям о крещении Руси. Анализируются мифы и легенды о путешествии по Руси апостола Андрея, крещении Ольги, принятия христианства князем Владимиром и крещении киевлян в литературе времен Киевской Руси, польской историографии XV-XVI вв., украинской барокковой прозе и исторической драме XVIII в. Акцентировано проявления летописной традиции старокиевского периода в украинской литературе XVI-XVIII вв.

Ключевые слова: литературная история, литературная интерпретация, агиография, барокковые черты, летописный канон, легенда.

The article is devoted to the chronicle sagas about Christening of Rus, analysis of the chronicles about apostle Andriy, christening of Olga, baptizing of Prince Volodymyr and performing of christening of Kyivians in the literature of Kyivan Rus, Polish historiography of 15th-16th centuries and Ukrainian Baroque prose. Literary redaction of legends about Christening of Rusians as a quest for inspiration is accented, the features of Old Kyiv analistic traditions in Ukrainian Literature of 16th-18th centuries are considered in the thesis.

Key words: literary history, literary interpretation, hagiography, Baroque features, analistic canon, legend.

Відтворення значних історичних подій в мистецтві завжди було актуальним. Такою важливою подією в історії нашого народу є хрещення Русі, 1020-ліття якого відзначалося 2008 року.

Проблема використання старокиївських оповідань про хрещення Русі в літературі пізніших періодів привертала увагу дослідників ще у XVIII столітті. Йдеться зокрема про історичну працю М. Карамзіна [4]. Пригадаємо й активізацію уваги вчених-гуманітаріїв до проблеми і у зв'язку з відзначенням 1500-ліття Києва, 1000-ліття прийняття християнства на Русі та 2000-ліття християнства. Своє слово у студіях над легендою апостола Андрія, який ніби відвідав київські гори, сказали такі вчені, як О. Кузмін [6], М. Мур'янов [8], Л. Мюллер [9], М. Брайчевський [2], С. Крамар [5], А. Великий [3] та Я. Мишанич [7]. Але в цих працях не здійснювався текстуальний аналіз усього комплексу інтерпретацій легенди в літературі XVI-XVIII ст.

Звертаючись до текстологічного аналізу літописних оповідей про апостола Андрія, хрещення

Ольги, прийняття християнства Володимиром, залучаємо до роботи не лише історіографічні джерела старокиївських часів, але й польських авторів, українську та російську житійну прозу. Йдеться про порівняльний аналіз текстів від «Повісті минулих літ» до «Історії русів».

Акцентуємо літературність «Повісті минулих літ», в якій сюжет про хрещення Русі являє собою літописні легенди, що формувалися за принципом художнього компонування. В їх основі лежить певний конкретний історичний факт, що з часом обріс художніми домислами й деталями і поступово трансформувався в образний текст, перетворившись на літературну легенду. Означені літописні оповіді становлять собою «цикл оповідок», об'єднаних одним стратегічним задумом і однією темою, хоч ті оповідки розосереджені у різних місцях літопису – згідно із хронологічним принципом літописного викладу матеріалу. Є всі підстави стверджувати, що саме у «Повісті минулих літ» остаточно сформувався літописний канон легенди про хрещення Русі, але цей процес відбувався по-

ступово і різними шляхами. Цикл оповідей про ранню християнізацію Русі сформувався із усних та книжних джерел. Літописці зважено відбирали матеріал для того, щоб провести крізь свій твір християнську ідею, часом не дбаючи про правдивість, достовірність, історичність зображення.

Літописні оповіді розглядаємо як своєрідний літературний прототип, інваріант, що зазнав літературної обробки у наступні століття розвитку українського письменства у руслі літописної та агіографічної традиції, а також породив певні ремінісценції у сусідніх літературах – польській та російській.

Щодо генези старокиївської легенди про апостола Андрія Первозванного в українській літературі XII-XVIII століть, то можна визначити ймовірні джерела переказу цього тексту у польських історичних творах Яна Длугоша та Матвія Стрийковського. Літописне оповідання про апостола Андрія також проходить через усю давньоукраїнську літературу – від Несторового літопису через польську історіографію до «Історії русів». Цей сюжет залишив слід як у літописній та агіографічній прозі, так і у драматургії та поезії. Інтерполяція легенди про апостола Андрія у старокиївський літопис XII ст. була ідеологічно виправдана і носила антивизантийський та антиволодимиро-суздальський характер. У XVI ст. текст легенди суттєво доповнюється. Легенда про апостола Андрія була художньо інтерпретована у «Палінодії» Захарії Копистенського (1621 р.), Густинському літописі (1670 р.) та «Синописі» Пантелеймона Кохановського (1674 р.). Автор «Синописиса» подає і вказівку на агіографічне джерело легенди («о чом в Житті его широчає») [11, л. 11 зв. – 12]. Оминає він, ідучи за московською традицією, фрагмент про слов'янські лазні. Крім того, в руслі барокової естетики, Пантелеймон Кохановський посиляється і на авторитет Стрийковського щодо пророцтва апостола Андрія про зведення міста на горах, де апостол поставив хрест. Оминається у «Синописі» і згадка про Андрієвого брата – Петра, що може бути пов'язаним із прихованою полемікою старокиївського автора з Римом стосовно його претензій на першість у Вселенській церкві [1, с. 12]. Натомість Захарія Копистенський декілька разів наголошує, що апостол Андрій «зарівно з Петром» пропагує віру Христову. У «Палінодії», як пізніше і в Густинському літописі, беззастережно підкреслено хрещення русів апостолом Андрієм.

Потрапляє сюжет про Андрія Первозванного і в українську шкільну драму, зокрема, в трагедокомедію «Владимир» Феофана Прокоповича (1705 р.). У хорі апостола Андрія з янголами, автор, ідучи за «Синописисом» у змалюванні хрещення Русі, воліє возвеличувати сучасних йому героїв, зокрема й Івана Мазепу, якому покровительствує святий Андрій. Феофан Прокопович, враховучи закони барокової поетики, урівнює просвітительські діяння рівноапостольного князя Володимира і діяння кавалера ордена Андрія Первозванного гетьмана Івана Мазепи. Все це покликане засвідчити спад-

коємність традицій українського письменства з часів Київської Русі до другої половини XVIII ст.

Літературні ж оповіді про прийняття Ольгою християнства, зберігаючи головні мотиви про її поїздку до Константинополя, спілкування з імператором, хрещення і повернення до Києва, набувають упродовж XVI-XVIII століть нових смислових відтінків та виражальних засобів, характерних для барокової прози: автори спираються на зразки літератур різних народів і епох, звертаються до «приздобленого письма», багатого на метафори, на шедру і докладну інформацію.

Оповідання про прийняття Володимиром рішення щодо введення християнства на Русі у «Повісті минулих літ» передує Корсунській легенді, згідно якої Володимир хрестився у Корсуні, де у хрещенні отримав ім'я Василя. Ці тексти інтерпретуються і в українській літературі XVI-XVIII ст. Як показав текстуальний аналіз давніх пам'яток, в історіографічній прозі XVII-XVIII ст. у сюжетах про вибір віри і хрещення Володимира при змалюванні образів князя Володимира, грецького філософа, в описах церков та звичаїв різних народів стають найпомітнішими барокові ознаки. Проявляються вони і у паралельному використанні як православної християнської канонічної літератури, так і апокрифічної, у зверненнях до джерел іноземної, зокрема польської, історіографії. Водночас зберігаються певні традиції літописної і житійної літератури часів Київської Русі.

Викликає інтерес також змалювання у давніх пам'ятках виявів ідолопоклонства, віри в Перуна. Старокиївські літописні сюжети про ідолів і побиття їх під час хрещення зберіглися у житіях та у «Кройніці» Матвія Стрийковського, а через цей твір були використані в Густинському літописі, «Кройніці» Феодосія Сафоновича, «Синописі» Пантелеймона Кохановського.

Звернемо також увагу на інтерпретацію фрагмента зі «Степенної книги» про знищення ідолів у Новгороді, що є повтором опису подій у Києві. Йдеться про новгородське походження цих текстів, адже у «Повісті минулих літ» не натрапляємо на сюжет про побиття Перуна у Новгороді [2, с. 133]. У цій новгородській легенді вчуваються деякі асоціації із пізнішою легендою про Видубичі, яка вміщена у «Кройніці» Феодосія Сафоновича та в «Синописі» Пантелеймона Кохановського. Легенда була використана і Дмитром Тупталом.

Щодо фрагменту «Повісті минулих літ» про віддання дітей у науку за наказом князя Володимира [10, с. 593], то в XVII столітті цієї згадки немає ні в «Синописі», ні в «Кройніці». Можливо, для авторів-киян, які були високоосвіченими, самі навчалися чи викладали у колегуї, грамотність була звичною справою, коли йшлося про теологію, філософію і загалом мораль та закон у знатних людей. Дмитро Туптало ж у своїй «Книзі житій святих» цей текст подає за «Повістю минулих літ».

Проаналізований матеріал дає підстави зробити такі загальні висновки. Більшість авторів звертала-

ся до списків літопису різного часу (протограф не зберігся), іноді з українських списків інформація потрапляла в російські та польські твори або навпаки, проте початковим джерелом літературних обробок усе ж були літописні оповіді, які функціонували у писемній культурі України та найближчих до Русі-України народів. Основним способом інтерпретації оповідей про хрещення Русі була їх літературна обробка відповідно до ідеологічних, політичних, релігійних, естетично-художніх уподобань авторів або ширше – епохи. Нові інтерпретації літописних оповідей творилися із «поправкою» на стиль бароко в літературі XVI-XVIII ст. До барокових рис літературних обробок давніх легенд та переказів відносимо: поєднання фольклорних та книжних джерел у наративній частині твору; прямі запозичення-цитати з першоджерел оповідей; синкретизм світського та сакрального матеріалу (з Біблії, із книг Отців Церкви, з житій, проповідей, повчань); наявність антитез у зображенні подій та окремих історичних осіб (Ольга, Володимир). Йдеться і про протиставлення сакрального і мирського, християнського і поганського,

православного і католицького, іноді магометанського, іудейського та праведного і неправедного, доброго і злого. Літературна обробка літописних оповідей про хрещення Русі зберігала основні традиційні сюжети, образи, художні і морально-психологічні топи давнього часу, тому пізніші історіографічні, полемічні, агіографічні, драматичні твори несли у своєму тексті своєрідні літературні архетипи, певним чином оновлені та актуалізовані у творчості письменників доби Бароко. У цьому вбачається шлях і до осмислення проблеми взаємодії традицій і новаторства у літературному процесі давнього часу. Явище літературних обробок літописних оповідей про хрещення Русі дає посутній матеріал для твердження про активний взаємозв'язок давньоукраїнських літературних жанрів (літописання, житійна і полемічна проза, драматична й апокрифічна література, «літературна біографія», літературний переказ і легенда, літературна казка).

У подальших студіях над проблемою актуальним є питання інтерпретації літописних текстів про хрещення Русі в поезії XVI-XVIII ст.

ЛІТЕРАТУРА

1. Браичевський М. Ю. Літопис Аскольда / М. Ю. Браичевський. – К. : Український центр духовної культури, 2001. – 104 с.
2. Браичевський М. Ю. Утверждение християнства на Руси / М. Ю. Браичевський. – К. : Наукова думка, 1989. – 294 с.
3. Великий А. Г. З літопису християнської України. Церковно-історичні радіолекції з Ватикану / А. Г. Великий, ЧСВВ ; вид. 2-е. – Рим – Львів : Місіонер, 1998. – 278 с.
4. Карамзин Н. М. История государства Российского : в 12 т. / Николай Михайлович Карамзин. – М. : Наука, 1989. – Т. 1. – 640 с.
5. Крамар Є. Від апостола Андрія до князя Володимира / Євген Крамар. – Івано-Франківськ : Галичина, 1992. – 120 с.
6. Кузьмин А. Г. Сказания об Апостоле Андрее и его место в начальной летописи / А. Г. Кузьмин // Летописи и хроники [Сборник статей. 1973]. – М. : Наука. – 1974. – С. 37–47.
7. Мишанич Я. О. «Історії русів» : історіографія, проблематика, поетика / Ярослав Мишанич. – К. : Обереги, 1999. – 238 с.
8. Мурьянов М. Ф. Андрей Первозванный в Повести временных лет / М. Ф. Мурьянов // Палестинский сборник. – Вып. 19 (82). Вопросы истории и культуры на Ближнем Востоке (древность и средневековье). – Л. : Наука, 1969. – С. 159–164.
9. Мюллер Л. Древнерусское сказание о хождении апостола Андрея в Киев и Новгород / Л. Мюллер // Летописи и хроники [Сборник статей. 1973]. – М. : Наука, 1974. – С. 48–63.
10. Повесть минулих літ. Літопис за Іпатським списком ; [пер. В. Яременко] // Золоте слово. Хрестоматія літератури України-Русі епохи Середньовіччя IX–XV століть. – Книга перша [за ред. проф. В. Яременка]. – К. : Аконіт, 2002. – С. 460–781.
11. Синопис или краткое собрание от различных летописцев о начале славяно-російського народа. – К. : Киево-Печерская лавра, 1680. – 228 с.